

De Oude Ley

Jaargang 41
2019 nr. 1

KNNV
vereniging
voor veldbiologie
afdeling Tilburg

Colofon

De Oude Ley is het blad van de KNNV-afdeling Tilburg en wordt toegezonden aan alle leden. Bovendien ontvangen de leden het landelijke KNNV-blad 'Natura'.

Redactie

Redactie : Rob Vereijken, Alie Stofberg en Theo Peeters.

Opmaak : Berry Staps.

Omslag : Foto Bart Horvers, Vormgeving Joost Horvers

Redactieadres: Pironstraat 7, 5041 GJ Tilburg, redactie@tilburg.knnv.nl

Tekst het liefst in een word-bestand; foto's, illustraties en kaartjes graag als bijlage meesturen.

Kopijdata voor de Oude Ley: 21 februari, 21 mei, 21 augustus, 21 november.

ISSN: 1 381 – 852X | Oplage: 250 exemplaren.

Bestuur KNNV-afdeling Tilburg:

Voorzitter: vacature

Secretaris: Marie-Cécile van de Wiel

Veldhovenring 27

5041 BA Tilburg

013 – 5436541 | secretaris@tilburg.knnv.nl

Penningmeester: Huub Claessen

Postbus 169

5050 AD Goirle

06 – 24633736 | penningmeester@tilburg.knnv.nl

Excursies:

Stella Wesel

Gluckstraat 41

5011 VE Tilburg

06 – 27055446 | excursies@tilburg.knnv.nl

Bestuurslid:

Frans van den Heuvel

Atjehstraat 3

5014 BK Tilburg

06 – 17865364 | f.g.vdnheuvel@uvt.nl

Coördinatoren van commissies en website

Excursiecommissie

Stella Wesel

Cursuscommissie KNNV/IVN

Marie-Cécile van de Wiel

Digitale media

Marlieke van Woerkom

Website

 www.knnv.nl/tilburg

Facebook

 <https://www.facebook.com/KNNVTilburg/>

Twitter

 <https://twitter.com/knnvtilburg>

Coördinatoren van de werkgroepen:

Dongevallei:	Guido Stoker 06 – 12215643 dongevallei@tilburg.knnv.nl
Foto's:	Marcelle Leoné 013 – 4557220 fotos@tilburg.knnv.nl
Geologie:	Hans Zaaier 0411 – 623014 geologielandchap@tilburg.knnv.nl
Insecten:	Theo Peeters 013 – 4560116 insecten@tilburg.knnv.nl
Kaaistoep:	Jaap van Kemenade 06 – 53941104 kaaistoep@tilburg.knnv.nl
Mossen:	Maarten Mandos 013 – 5050930 mossen@tilburg.knnv.nl
Paddenstoelen en korstmossen:	José Langens 06 – 27042960 paddenstoelen@tilburg.knnv.nl
Plaggen:	Berry Staps 013 – 5347070 plaggen@tilburg.knnv.nl
Planten:	Loes van Gorp 013 – 5423672 planten@tilburg.knnv.nl
Stadsnatuur:	Rob Vereijken 013 – 5438841 stadsnatuur@tilburg.knnv.nl
Vogels:	Ben Akkermans 013 – 5362107 vogels@tilburg.knnv.nl
Zoogdieren:	Erik Korsten 013 – 5440376 zoogdieren@tilburg.knnv.nl

Contributie:

Gewone leden	: € 30,00
Huisgenootleden	: € 12,50
Jongeren tot 25 jaar	: € 15,00
Buurleden (leden die al lid zijn van een andere afdeling)	: € 12,50
Abonnement Oude Ley	: € 15,00

Ledenadministratie:

Marie-Cécile van de Wiel
Veldhovenring 27, 5041 BA Tilburg
013 – 5436541 | secretaris@tilburg.knnv.nl
Rekeningnummer van de afdeling:
NL03 TRIO 0390 2533 91 t.n.v. KNNV-afd. Tilburg
Opzegging van het lidmaatschap vóór 1 november bij de secretaris.

De Oude Ley 2019, nr. 1

KNNV-nieuws	2
Agenda	7
Collecties van het Natuurmuseum Brabant: Mineralen	16
De Groene specht in het Noorderbos	21
Museumnieuws	24
Witte gij ut?	26
IVN-wandelingen	32

ALV op dinsdag 29 januari

Het bestuur nodigt u uit voor de jaarlijkse algemene ledenvergadering op dinsdag 29 januari 2019. U bent welkom vanaf 19.30 uur. De vergadering begint om 20.00 uur.

Agenda:

1. Opening, mededelingen, berichten van verhindering en vaststellen agenda.
2. Verslag algemene ledenvergadering 30 januari 2018.
3. Jaarverslag secretaris 2018
4. Jaarverslag penningmeester 2018
5. Verslag kascontrolecommissie 2018
6. Benoemen kascontrolecommissie 2019
7. Bestuur: er hoeven geen bestuursleden herkozen te worden.
8. Plannen 2019 – 2020
9. Begroting 2019
10. Vaststellen afgevaardigde(n) beleidsraad en VV in 2019
11. Vaststellen ALV in 2020: voorstel 28 januari 2020

Na de pauze krijgt u in vogelvlucht een indruk van de activiteiten in 2018. Dit wordt verzorgd door de excursiecommissie en enkele werkgroepen.

Contributie

In deze Oude Ley treft u het betalingsverzoek aan voor de contributie 2019. Gewone leden betalen € 30,- , huisgenootleden betalen € 12,50. Wilt u het aangegeven bedrag (meer mag altijd)

vóór 1 maart overmaken op: NL03 TRIO 0390 2533 91 t.n.v. KNNV-afd. Tilburg? Leden, die alleen een digitale Oude Ley ontvangen, krijgen een digitale factuur meegestuurd bij deze Oude Ley. Als u gebruik wilt maken van de Meedoen-regeling van de gemeente Tilburg, neem dan contact op met de secretaris: ✉ secretaris@tilburg.knnv.nl

KNNV-pas

Ingesloten treft u ook de KNNV-pas 2019 aan. Hiermee krijgt u de ledenkorting op de KNNV-uitgaven in de winkel van Natuurmuseum Brabant en u kunt er het museum mee bezoeken.

De digitale Oude Ley-lezers kunnen aan de receptie van het museum de geprinte versie omruilen voor een echt exemplaar.

Terugkijken naar Vroege Vogels

Op vrijdagavond 7 december ging heel de TV-uitzending van Vroege Vogels over de natuur in Tilburg. Het is een leuk en interessant programma geworden, waarbij een groot aantal Tilburgers vertelden over hun passie voor de Tilburgse natuur. De meesten zijn ook KNNV-ers, zoals enkele ringers in de Kaaistoep, Paul van Wielink op jacht naar een bijzonder lieveheersbeestje, Jan van de Wiel laat zien hoe boeiend een

zadencollectie is, Marie-Cécile ontvang de TV-ploeg thuis en in het museum, Rob Vereijken bekijkt de Piushavennatuur vanuit een roeiboot, Guido Stoker ziet zijn ganzen toch vliegen en Henk Moller Pillot telt vogels in het Leypark. Heb je de uitzending gemist of wil je hem nog een keer bekijken? Via de link <https://vroegevogels.bnnvara.nl/media/426493> is het weer genieten van onze boeiende leden en stad.

Inventarisatie Spoorpark

In het voorjaar van 2019 wordt het nieuwe Spoorpark opgeleverd. Het park is ontwikkeld door kwartiermakers en moet een park worden voor alle Tilburgers, inclusief flora en fauna. Hopelijk wordt het een belangrijke plaats voor bijzondere soorten, ondanks dat vorig jaar grote ingrepen in het terrein zijn gedaan. Stadsecoloog Rob van Dijk zou graag zien dat vanaf de oplevering de ontwikkeling van natuurwaarden wordt gevolgd. Zo kunnen we het belang van het gebied voor de biodiversiteit in de stad in beeld krijgen. Hij is op zoek naar KNNV-leden, die hier een rol in kunnen/willen spelen. Er wordt gedacht aan broedvogels, insecten en vaatplanten. Korstmossen zouden ook interessant zijn, om te zien of de huidige soorten zich hebben kunnen handhaven. Als u in de buurt woont en regelmatig een bezoekje aan het nieuwe park wilt brengen om de flora en/of fauna te inventariseren, laat dit dan weten aan de secretaris: [✉ secretaris@tilburg.knnv.nl](mailto:secretaris@tilburg.knnv.nl). U krijgt bericht voor een kennismakingsbijeenkomst. Uiteraard kan ook een werkgroep een stukje van het onderzoek voor haar rekening nemen.

Cursussen

Meerjarenplan Cursussen IVN/KNNV Tilburg

De IVN- en KNNV-afdeling Tilburg hebben een gezamenlijk meerjarenplan voor cursussen opgesteld.

Doel van dit plan is om iedereen die geïnteresseerd is in de natuur de mogelijkheid te bieden zich hierin te ontwikkelen. Dit kan enerzijds door het kennismaken met c.q. het verdiepen van aanwezige kennis over de natuur en anderzijds door uzelf te bekwamen in het doorgeven van uw kennis aan geïnteresseerden. Daartoe worden er verschillende cursussen georganiseerd. Wilt u kennis maken met de natuur of uw huidige kennis verdiepen, volg dan een Natuurcursus of één of meerdere korte cursussen. Het bekwamen in het overdragen van uw kennis kan door de Natuurgidsenopleiding of de Docentenopleiding te volgen.

Nieuw in het plan is dat er korte cursussen op twee niveaus georganiseerd gaan worden: kennismakingscursussen, waarvoor geen voorkennis vereist is, en verdiepende cursussen die wél een bepaalde voorkennis vereisen. Daarnaast kan er na afloop van een korte cursus desgewenst een 'beginnersgroep' gestart worden, waarin de cursisten zich verder in het betreffende onderwerp kunnen verdiepen, waarna toetreding tot een werkgroep van de KNNV tot de mogelijkheden behoort.

Minicursus Tuinvogels

Welke vogels ziet u in uw tuin? Het verschil tussen de mus en de Merel kent u misschien wel. Maar wat is het verschil tussen een Pimpelmees en een Koolmees? De Vogelbescherming verzorgt in samenwerking met KNNV-afdelingen een minicursus tuinvogels herkennen. Deze minicursus, die in Tilburg gegeven wordt door Ben Akkermans, bestaat uit één cursusavond en één excursie. De cursus kost € 5,- voor KNNV/IVN-leden en € 10,- voor niet-leden. Voor deze cursus is geen voorkennis vereist. Deze cursus is inmiddels volgeboekt.

Kennismakingscursus Mossen

Veel natuurliefhebbers worden geïntrigeerd door die kleine groene plantjes die op allerlei verschillende plaatsen groeien; op stenen, op bomen, op de grond, enzovoort. Soms kunnen enkele mossen van een naam worden voorzien, maar vaak vinden mensen het moeilijk om een verdere studie van mossen zelfstandig op te pakken. Het werken met een determinatietabel wordt vaak als (te) moeilijk ervaren. De docenten Jan Kersten en Riek van den Bosch willen hier verandering in brengen en nemen u graag mee in de wondere wereld van de mossen. De mossencursus wordt gegeven op drie zaterdagen van 10.00 - 16.00 uur op de data 23 maart, 30 maart en 13 april 2019. 's Morgens is er een inleiding gevolgd door een practicum en 's middags vindt de excursie plaats. Voor deze cursus is geen voorkennis vereist. De cursus kost € 45,- voor KNNV/IVN-leden en € 55,- voor niet-leden.

Zou dit een knikmos zijn? (foto Henk Kuiper)

Kennismakingscursus Hommels

Door hun formaat en kleurig uiterlijk lijken hommels makkelijk op naam te brengen. Maar schijn bedriegt en iedereen die aan hommels begint zal op een gegeven moment hommels tegenkomen die niet met zekerheid herkend kunnen worden. Echter, met wat oefening en aanwijzingen wordt dat een stuk gemakkelijker. Daarom organiseren we de kennismakingscursus Hommels in de maanden maart t/m mei 2019. Tijdens inleidingen, practica en excursies leert u de meest voorkomende hommelseorten in het veld herkennen. Deze kennismakingscursus, die gegeven wordt door Aad van Diemen, bestaat uit twee cursusavonden en twee excursies en kost € 30,- voor KNNV/IVN-leden en € 40,- voor niet-leden. Voor deze cursus is geen voorkennis vereist.

De kleur van de beharing is een belangrijk kenmerk van de hommel (foto Henk Kuiper)

Verdiepende cursus Ecologie

Stel u voor dat u ergens in Brabant op de zandgrond naar een ven staat te kijken, u tuurt over het ven en denkt bij uzelf 'Hee, er zit geen fuut op het ven'. Denkt u dan 'Natuurlijk zit er geen fuut, want die kan hier helemaal niet leven' of denkt u 'Het moet niet gekker worden, nu zijn zelfs de futen hier al verdwenen'? Dát is waar deze cursus ecologie over gaat; het is een cursus over de relatie tussen planten, dieren en het landschap. Hoe is het landschap opgebouwd? Wat voor grond is het? Hoe lopen de waterstromen? Sta ik hier hoog of laag? En welke planten en dieren kunnen hier wel en niet leven en waarom? En: wat gebeurt er met deze planten en dieren als er iets aan de omgeving verandert?

Het doel van deze cursus is met andere woorden dat u, wanneer u in een natuurgebied bent, zelf de vraag kunt beantwoorden: In welke omgeving sta ik hier en wat betekent dit voor het voorkomen van planten en dieren?

Ecoloog Henk Moller Pillot neemt u graag mee op deze boeiende reis.

De cursus bestaat uit drie cursusavonden (12 februari, 19 maart en 9 april) en drie excursies (17 februari, 24 maart en 14 april) en kost € 45,- voor KNNV/IVN-leden en € 55,- voor niet-leden. Als voorkennis is voor deze cursus enige kennis van planten, vogels en andere diersoorten vereist.

Deze cursus is inmiddels volgeboekt.

Met meer ecologische kennis kijk je anders naar een poel (foto Rob Vereijken)

Verdiepende cursus Planten

Deze cursus wordt verwacht in de maanden april t/m juni 2019.

Informatie en opgave

Meer informatie over deze en andere cursussen én de mogelijkheid om u aan te melden vindt u op [🌐 https://www.knnv.nl/afdeling-tilburg/cursusprogramma-2019](https://www.knnv.nl/afdeling-tilburg/cursusprogramma-2019).

Als u graag via de mail informatie ontvangt wanneer er een nieuwe cursus start, dan kunt u zich opgeven voor de mailinglijst cursussen op

[🌐 https://www.knnv.nl/afdeling-tilburg/aan-afmelden-mailinglijst-cursussen](https://www.knnv.nl/afdeling-tilburg/aan-afmelden-mailinglijst-cursussen)

Datum	Onderwerp
6 januari	Midwinterwandeling langs de Mark en door de Kogelvanger
8 januari	Lezing De Das en zijn familie door Annemarie Diepenbeek
11 januari	Vrijdagwandeling door Oisterwijk
15 januari	Lezing Fotoavond Paddenstoelen- en korstmossenwerkgroep
27 januari	Excursie naar de Yerseke Moer
8 februari	Vrijdagwandeling in de Mortelen
12 februari	Lezing Aardwarmte in Brabant door Eveline Rosendaal & Ewout Pikaar
19 februari	Lezing Fotoavond Paddenstoelen- en korstmossenwerkgroep
23 februari	Wandeling door het Rozendaalse bos bij Arnhem
8 maart	Vrijdagwandeling door het Helsbroek
12 maart	Lezing Kunstmanen en ruimtevaart door Wim Holwerda
19 maart	Lezing Fotoavond Paddenstoelen- en korstmossenwerkgroep
16 maart	Excursie De Maat
23 maart	Wandeling landgoed Amelisweerd en langs de Kromme Rijn
6 april	Wandeling door plantentuin Trompenburg
12 april	Vrijdagwandeling door de Vallei van het Merkske
14 april	Kruipwilgen en bijen in de Drunense Duinen

Toelichting op de agenda

KNNV-excursies en -avonden zijn in principe bestemd voor KNNV-leden. Wilt u deelnemen maar bent u geen lid, neem dan contact op met het secretariaat (☎ 013 - 5436541). De vertrekpunten naar de excursieterreinen zijn in de buurt van de betreffende uitvalswegen uit

Tilburg. Er is voldoende parkeergelegenheid voor auto of fiets, zodat we met een minimum aantal auto's verder rijden naar het excursiedoel. Voor de autoritten adviseren wij een onkostenvergoeding van € 0,20 per kilometer. Dit evenredig verdeeld over het aantal meerrijders. En neem bijvoorbeeld voor de heen- en terugreis altijd een paar droge schoenen mee, zodat de chauffeur van de auto niet met een vervuild auto interieur blijft zitten na de rit. Het is verder gewenst mee te nemen: verrekijker, loep en bij langere excursies eten en drinken. Bij een aantal excursies is aanmelden vooraf noodzakelijk. Soms in verband met vervoer of voor een afspraak met een terrein-beheerder of een andere reden. Doe dit dan ook, tijdig, voor de vermelde datum, zodat de excursieleider hiermee ook tijdig is geïnformeerd. Bij extreem slecht weer kan de excursieleid(st)er besluiten de excursie niet door te laten gaan. Bel bij twijfel de excursieleid(st)er. Ook voor nadere informatie kunt u bij hem/haar terecht. Alle andere activiteiten zijn voor iedereen toegankelijk. Heeft u wensen om eens naar een bepaald gebied te gaan, of andere ideeën, laat het ons a.u.b. weten, zodat wij deze wensen in ons programma kunnen opnemen. Hopelijk tot ziens op een van onze excursies.

6 januari Zondag

Onderwerp	Midwinterwandeling langs de Mark en door de Kogelvanger
Tijd	10.00 - 16.00 uur
Locatie/Vertrek	Parkeerplaats Spar, Burgemeester van de Mortelplein, Tilburg.
Contact	Stella Wesel (☎ 06-27055446 of ✉ swesel287@gmail.com).
Omschrijving	<p>We starten met een kopje koffie bij grand café de Kogelvanger. Vandaaruit start onze wandeling die door de Kogelvanger en langs de Mark loopt. De Kogelvanger is een natuurgebied dat onderdeel uitmaakt van het Bredase Mastbos. Vroeger werd het gebied gebruikt als militair oefenterrein. Voor de hoge wal, die vroeger diende als Kogelvanger van het militair oefenterrein, ligt een Houtvijver. Deze vijver wordt gebruikt voor het 'inwateren' van boomstammen. Dikke stammen van dennen of eiken worden gekapt en in de vijver gegooid en blijven daar één tot twee jaar drijven. Door het 'wateren' trekt het hout niet krom en kunnen insecten de stam niet aantasten. De Mark is een beek die door de provincies Antwerpen (België) en Noord-Brabant (Nederland) stroomt. Eind jaren zestig van de vorige eeuw is de Mark gekanaliseerd. Dit gebeurde om wateroverlast te voorkomen. Ook de landbouw had er veel baat bij. Sinds 2004 heeft de beek dankzij Natuurmonumenten voor een deel haar meanderende loop terug. Plaatselijk slijt de kracht van het stromende water steile oevers uit waar IJsvogels en Oeverzwaluwen kunnen broeden. Aan weerskanten van de Mark vind je wilgen- en elzenbosjes.</p> <p>We eindigen onze wandeling opnieuw bij grand café de Kogelvanger.</p>

8 januari Dinsdag

Onderwerp	Lezing De Das en zijn familie
Tijd	20.00 uur
Locatie	Natuurmuseum Brabant, Spoorlaan 434, Tilburg.
Lezing door	Annemarie van Diepenbeek
Omschrijving	<p>Dassen zijn geheimzinnige dieren, wiens leven zich 's nachts afspeelt. Veldbiologe Annemarie van Diepenbeek laat ze in deze lezing de revue passeren en introduceert ook hun familieleden: de Buning, Wezel, Hermelijn, etc. Ze vertelt over de ecologie, herkenning, leefwijze, bedreiging, bescherming en hun sporen. Dankzij deze sporen, die iedereen kan tegenkomen op een boswandeling, leert u de Das kennen als een sociaal dier dat in familieverband leeft. Vooral dat maakt hun leefwijze voor mensen - immers ook sociale wezens - boeiend en herkenbaar.</p>

11 januari Vrijdag

Onderwerp	Vrijdagwandeling door Oisterwijk
Tijd	9.00 - 13.00 uur
Locatie/Vertrek	Parkeerplaats Aldi, Spoordijk / Doornbossestraat, Tilburg.
Contract	Wil je mee (wel of geen auto), meld je dan aan bij Stella Wesel (☎ 06-27055446 of ✉ excursie@tilburg.knnv.nl).
Omschrijving	In het jaar 1212 kreeg Oisterwijk voor het eerst “marktrechten” en zo ontstond het gehuchtje aan de oostelijke zijde van Tilburg. Dit verklaart de naam “Oisterwijk”, het was de oostelijke wijk van Tilburg. In het jaar 1230 kreeg het voor het eerst stadsrechten en zo was de “stad” Oisterwijk ontstaan. Oisterwijk ligt midden in het groen; niet voor niets noemen we Oisterwijk Parel in 't groen. We brengen een bezoek aan de Oisterwijkse dorpskern. Al wandelend ontdekken we de vele kleine en grotere ‘Parels’, zoals de eeuwenoude Linde achter het monumentale raadhuis, het Trouwlaantje en het oudste huis van Oisterwijk.

15 januari Dinsdag

Onderwerp	Lezing Fotoavond Paddenstoelen- en korstmossenwerkgroep
Tijd	20.00 uur
Locatie	Natuurmuseum Brabant, Spoorlaan 434, Tilburg.
Omschrijving	Leden van de paddenstoelen- en korstmossenwerkgroep zullen op deze avond foto's tonen van paddenstoelen en korstmossen die gevonden zijn tijdens het afgelopen seizoen, waaronder ook die gemaakt zijn in de Duitse Eifel in september 2018. Op de fotoavonden van de paddenstoelen- en korstmossenwerkgroep zijn alle KNNV-leden van harte welkom.

Eekhoortjesbrood (foto José Langens)

27 januari Zondag

Onderwerp	Excursie naar de Yerseke Moer
Tijd	8.00 - 17.00 uur
Locatie/Vertrek	Parkeerplaats Spar, Burgemeester van de Mortelplein, Tilburg.
Contact	Wil je mee (wel of geen auto), meld je dan aan bij Stella Wesel (☎ 06-27055446 of ✉ excursie@tilburg.knnv.nl).
Omschrijving	<p>Zout en nat, daar draait het om in de Yerseke Moer. Het is ontstaan onder invloed van de zee; menselijk gebruik heeft het landschap getekend. Tegenwoordig is dit gebied één van de meest waardevolle natuur- en cultuurlandschappen van Zeeland.</p> <p>Tot zo'n 2000 jaar geleden vormde een afstervend moerasbos hier een dik veenpakket. Rond 350 na Christus schuurde de zee diepe krekken (geulen) uit in het veen en de kleilaag eronder. Deze krekken slibden later geleidelijk dicht met zand en klei. Het omringende veen klinkte in en kwam lager te liggen. De kreekbodems werden zo kreekruggen, die hoger in het landschap liggen. Rond het jaar 800 werden deze droge kreekruggen in gebruik genomen voor schaapskudden, nederzettingen en wegen. De lager gelegen poelgronden, waar zout kwelwater uit de Oosterschelde omhoog komt, bleven in gebruik als grasland. In de 15e eeuw ging een groot deel van de Yerseke Moer op de schop; het zout in het veen was veel geld waard. Zeeland werd zelfs de zoutleverancier van Europa! Waar het veen was weggestoken, werd de afgegraven deklaag van klei weer slordig teruggegooid. Deze moeraning heeft de Yerseke Moer zijn huidige reliëf gegeven.</p> <p>In de winter foerageren er in de Yerseke Moer duizenden ganzen: Kolgans, Rotgans, Brandgans en de Kleine rietgans. Samen met Ben Akkermans gaan we kijken wat we daar zoal aantreffen.</p>

8 februari Vrijdag

Onderwerp	Vrijdagwandeling in de Mortelen
Tijd	9.00 - 13.30 uur
Locatie/Vertrek	Parkeerplaats Aldi, Spoordijk / Doornbossestraat, Tilburg.
Contact	Anneke Bruijnzeels (☎ 06 18424005 of ✉ annekebruijnzeels@hotmail.nl).
Omschrijving	<p>We starten bij cafe Vingerhoeds, Oude Grintweg 90, 5688 MB Oirschot.</p> <p>Het betreft een coulisselandschap met populierenbos met houtwallepjes en stukken hakhoutbos waarin kleinschalige weiden liggen. De Mortelen zijn een schakel in het Groene Woud.</p>

12 februari Dinsdag

Onderwerp	Lezing Aardwarmte in Brabant
Tijd	20.00 uur
Locatie	Natuurmuseum Brabant, Spoorlaan 434, Tilburg.
Lezing door	Eveline Rosendaal & Ewout Pikaar
Omschrijving	Nu de gaskraan vanuit Groningen dichtgaat, moeten we op zoek naar alternatieve duurzame energiebronnen. De Nederlandse ondergrond kan een belangrijke rol spelen in de oplossing. In deze lezing nemen Eveline Rosendaal en Ewout Pikaar van EBN (Energie Beheer Nederland) de aanwezigen mee in de geologie van Brabant en mogelijke toepassingen van aardwarmte.

19 februari Dinsdag

Onderwerp	Lezing Fotoavond Paddenstoelen- en korstmossenwerkgroep
Tijd	20.00 uur
Locatie	Natuurmuseum Brabant, Spoorlaan 434, Tilburg.
Omschrijving	Leden van de paddenstoelen- en korstmossenwerkgroep zullen op deze avond foto's tonen van paddenstoelen en korstmossen die gevonden zijn tijdens het afgelopen seizoen, waaronder ook die gemaakt zijn in de Duitse Eifel in september 2018. Op de fotoavonden van de paddenstoelen- en korstmossenwerkgroep zijn alle KNNV-leden van harte welkom.

23 februari Zaterdag

Onderwerp	Wandeling door het Rozendaalse bos bij Arnhem
Tijd	8.00 - 15.00 uur
Locatie/Vertrek	Parkeerplaats Spar, Burgemeester van de Mortelplein, Tilburg.
Contact	Wil je mee (wel of geen auto), meld je dan aan bij Johan van Laerhoven (☎ 013-4638937 of ✉ thesnowfox@outlook.com). Afstand retour circa 220 km.
Omschrijving	Dit prachtige op de stuwwal gelegen bos kenmerkt zich door een rijk eiken-beuken bos. Hoger op de wal gaat dit over in berken en dennen en wordt de grond wat armer. Door de rijke grond aan de voet van de wal is het bos gezegend met zeer forse bomen, zowel in omtrek als in hoogte. Dit gecombineerd met het reliëf maakt dat de wandeling een feest is voor het oog maar tegelijkertijd ook een behoorlijke inspanning voor de kuitspieren. In deze tijd van het jaar zijn de spechten al behoorlijk actief en is er een grote kans dat we alle aanwezige soorten zullen horen. Verder is er een gereede kans dat de zang van de Kortsnavelboomkruiper ons kan plezieren.

8 maart Vrijdag

Onderwerp	Vrijdagwandeling door het Helsbroek
Tijd	9.00 - 13.00 uur
Locatie/Vertrek	Parkeerplaats Aldi, Spoordijk / Doornbossestraat, Tilburg.
Contact	Wil je mee (wel of geen auto), meld je dan aan bij Stella Wesel (☎ 06-27055446 of ✉ excursie@tilburg.knnv.nl).
Omschrijving	<p>Het Helsbroek is gelegen ten noorden van de A58 en ten Westen van het Moergestels Broek en is samen met Den Opslag, het Moergestels Gement, Moergestels Broek en het Diessens Broek onderdeel van de EHS-De Hilver. Eind vorige eeuw heeft de Landinrichting De Hilver de opdracht gekregen om binnen de gemeenten Hilvarenbeek en Oisterwijk een grootschalig herinrichtingsplan uit te voeren, waarbij landbouw, waterretentie, natuur en recreatie de belangrijkste onderdelen zijn. Van een groot gedeelte van dit totale gebied is de bovengrond afgegraven met het doel fosfaat- en nitraatrijke gronden af te voeren, waardoor er een schrale bovengrond ontstaat. Door het gebied stroomt de heringerichte beek de Reusel. Er zijn meanders gegraven om een natuurlijke loop van de beek te stimuleren.</p> <p>Samen met Ben Akkermans maken we een wandeling door het Helsbroek.</p>

12 maart Dinsdag

Onderwerp	Lezing Kunstmanen en ruimtevaart
Tijd	20.00 uur
Locatie	Natuurmuseum Brabant, Spoorlaan 434, Tilburg.
Lezing door	Wim Holwerda
Omschrijving	<p>Sinds de lancering van de eerste Spoetnik, meer dan 60 jaar geleden, zijn kunstmanen niet meer weg te denken uit onze technologische samenleving. Inmiddels draaien er al meer dan 20.000 kunstmanen rond de aarde en ook verder weg van de aarde hebben ruimtesondes ons veel geleerd over de planeten, de zon en de maan. Wat komt er allemaal kijken bij een lancering en hoe komt een satelliet in de juiste baan? Een verhaal over de bizarre wereld van de hemelmechanica.</p>

16 Maart Zaterdag

Onderwerp	Excursie De Maat
Tijd	9.00 - 14.00 uur
Locatie/Vertrek	Parkeerplaats Spar, Burgemeester van de Mortelplein, Tilburg.
Contact	Wil je mee (wel of geen auto), meld je dan aan bij Pieter Müller (☎ 013-4678438 of ✉ pmueller@xs4all.nl).
Omschrijving	<p>De Maat is aangeduid als Europees Vogelrichtlijngebied én Europees Habitatrichtlijngebied. De volledige oppervlakte is officieel erkend als natuureservaat.</p> <p>Naast algemene broedvogels en overwinteraars hebben ook zeldzamere soorten als IJsvogel, Blauwborst, Wespendif en Havik hier hun vaste stek. Af en toe kun je een zeer zeldzame gast aantreffen, zoals een Visarend op najaarstrek. Verder herbergt De Maat de rijkste libellenfauna van Vlaanderen. Ruim 40 soorten kan je er aantreffen, waaronder zeldzame uitschieters als de Bandheidelibel, de Kempische heidelibel en de Gewone bronlibel. Tijdens zwoele voorjaarsavonden kun je hier luisteren naar prachtige concerten van roepende Rugstreeppadden. In de groep van amfibieën en reptielen vermelden we verder de Hazelworm, Heikikker en 3 soorten salamanders.</p> <p>De flora is al even indrukwekkend. Typisch Kempische planten als Moeraswolfsklauw, zonedauw en blaasjeskruid komen hier voor naast de kalkminnende bewoners van de wateringen, waaronder sleutelbloem, Herfsttijloos en vrouwenmantel.</p>

19 maart Dinsdag

Onderwerp	Lezing Fotoavond Paddenstoelen- en korstmossenwerkgroep
Tijd	20.00 uur
Locatie	Natuurmuseum Brabant, Spoorlaan 434, Tilburg.
Omschrijving	Leden van de paddenstoelen- en korstmossenwerkgroep zullen op deze avond foto's tonen van paddenstoelen en korstmossen die gevonden zijn tijdens het afgelopen seizoen. Er zal ook tijd besteed worden aan foto's die nog niet op naam zijn gebracht. Op de fotoavonden van de paddenstoelen- en korstmossenwerkgroep zijn alle KNNV-leden van harte welkom.

23 maart Zaterdag

Onderwerp	Wandeling landgoed Amelisweerd en langs de Kromme Rijn
Tijd	8.00 uur tot circa 15.00 uur
Locatie/Vertrek	Tilburg Centraal station (voor mensen uit Den Bosch: zij kunnen om 8.26 uur in dezelfde trein stappen) naar Utrecht Lunetten.
Contact	Graag even aanmelden bij Johan van Laerhoven (☎ 013-4638937 of ✉ thesnowfox@outlook.com) zodat we weten wie er komt.
Omschrijving	Deze dag zullen we een bezoek brengen aan het roemruchte landgoed Amelisweerd. Dit prachtige stuk natuur ligt ingeklemd tussen de snelwegen A27 en de A12. In het verdere en recente verleden is dit landgoed steeds onder druk komen te staan door verkeersuitbreiding van met name de A27. Luid protest van natuur- en milieubewegingen heeft er voor gezorgd dat het landgoed nog steeds een bijzondere plek in neemt rond het zeer drukke Utrecht. Anno 2018 is er toch weer sprake van mogelijke snelwegverbreding! We hopen dat het voorjaar zich vroeg heeft ontvouwd. Naast de gebruikelijke stinzenplanten die we kennen van onder andere Nederhemert (Sneeuwkllokje, Winterakoniet, Vogelmelk, etc) komen we hier ook talloze andere soorten tegen. Denk hierbij aan Daslook, Vroeg vergeet-me-nietje, Witte narcis, Grote sneeuwroem en vele anderen. Gezien het vroege tijdstip zullen zeker niet al deze soorten bloeien.

6 april Zaterdag

Onderwerp	Wandeling door plantentuin Trompenburg
Tijd	9.00 - 14.00 uur
Locatie/Vertrek	Parkeerplaats Spar, Burgemeester van de Mortelplein, Tilburg.
Contact	Wil je mee (wel of geen auto), meld je dan aan bij Stella Wesel (☎ 06-27055446 of ✉ excursie@tilburg.knnv.nl).
Omschrijving	Trompenburg is een prachtig aangelegde plantentuin met een grote collectie bomen, struiken, vaste planten, bollen en knollen. De tuin ligt aan de rand van het centrum van Rotterdam in de wijk Kralingen en is een ware schatkamer voor plantenkenners. Trompenburg ligt op historische grond. In de late Middeleeuwen behoorde het tot de ambachtsheerlijkheid Cralingen. Veelvuldige overstromingen waren aanleiding om dijken te gaan bouwen. De dijken maakten het mogelijk om het moeras als weiland te benutten. Daartoe werden sloten gegraven, zodat water kon worden af- en aangevoerd. Iets van deze structuur is nog op een klein gedeelte van Trompenburg terug te vinden. In de 19e eeuw werden op deze grond diverse buitenplaatsen gebouwd, waarvan alleen Trompenburg is behouden. Samen met Eric Stols die deze plantentuin heel goed kent maken we een wandeling en hopen we dat bomen hun bloesem laten zien.

12 April Vrijdag

Onderwerp	Vrijdagwandeling door de Vallei van het Merkske
Tijd	9.00 - 14.00 uur
Locatie/Vertrek	Parkeerplaats Spar, Burgemeester van de Mortelplein, Tilburg.
Contact	Wil je mee (wel of geen auto), meld je dan aan bij Pieter Müller (☎ 013-4678438 of ✉ pmueller@xs4all.nl).
Omschrijving	<p>Al in het vroege voorjaar, wanneer de voorjaarsbloeiers bloeien, is een bezoek aan het gebied de moeite waard. De bossen en graslanden staan dan vol met de gele en witte bloemen van Speenkruid, Slanke sleutelbloem, Dotterbloem en Bosanemoon. Wie verder kijkt, ziet de meer onopvallende groene bloempjes van het Muskuskruid. Iets later in het voorjaar, vanaf april, bloeien de Pinksterbloemen. Dan krijgen de vochtige graslanden een witte tint. Pinksterbloemen zijn noodzakelijk voor het mooie Oranjetipje. Dat vlindertje gebruikt Pinksterbloem als waardplant, wat wil zeggen dat de rupsen van de planten leven.</p> <p>Vanaf het voorjaar zitten de poelen vol met verschillende amfibieënsoorten. Vroeg in het jaar zijn de Bruine kikker en de Gewone pad al present. Die soorten worden afgelost door verschillende salamanders, waaronder de bedreigde Kamsalamander. De Bastaardkikker laat zich vanaf mei vooral 's avonds horen. Hopelijk worden de Bastaardkikkers over enkele jaren aangevuld met de prachtige Boomkikker. De soort is in 1986 uitgestorven in het gebied, maar er loopt een herintroductieprogramma in de Vallei van het Merkske.</p> <p>In het voorjaar zitten de bossen en struwelen ook vol met vogels. Een vogelwandeling kan verschillende Nachtegalen opleveren, maar ook de Wielewaal, Zomertortel, Geelgors en Zwarte specht hebben een thuis in het gebied.</p>

14 april Zondag

Onderwerp	Kruipwilgen en bijen in de Drunense duinen
Omschrijving	Meer informatie vindt u in de volgende Oude Ley.

20 april Zaterdag

Onderwerp	Vroege vogelwandeling
Omschrijving	Meer informatie vindt u in de volgende Oude Ley.

28 april Zondag

Onderwerp	Vlaamse Ardennendag
Omschrijving	Meer informatie vindt u in de volgende Oude Ley.

Collecties van Natuurmuseum Brabant : Mineralen

Rien van den Braak, Rob Mackaij en Hans Zaaier

Inleiding

In Oude Ley nummer 3 van 2017 kon u een uitgebreid artikel lezen over de collecties die in het depot van het Natuurmuseum worden beheerd. In het artikel staat dat regelmatig aan één van de aanwezige collecties aandacht zal worden geschonken. Eerder in 2018 kwamen de collectie over wantsen en het herbarium aan de orde. Naast collecties over de flora en fauna, beschikt het museum ook over verzamelingen fossielen, gesteenten en mineralen. Een belangrijk deel van de mineralencollectie wordt gevormd door de nalatenschap van de heer Bagchus uit Tilburg. Deze werd eind 2012 verkregen en bestaat uit een groot aantal zogenaamde handstukken en micromounts. Dit artikel gaat over deze collectie. Met name de micromounts vormen een rijke aanvulling.

Enkele begrippen

Er bestaat nog wel eens verwarring over de termen mineraal en gesteente. Een *mineraal* is een chemisch element (bijvoorbeeld goud) of chemische verbinding (bijvoorbeeld gips), gevormd door geologische processen, zoals vulkanisme en sedimentatie. Mineralen zijn vaste stoffen. Ze zijn meestal kristallijn, maar komen ook voor als een amorfe massa. Een *gesteente* is een bestanddeel van de aardkorst dat meestal is samengesteld uit meerdere mineralen. Graniet is bijvoorbeeld een gesteente dat bestaat uit drie (groepen van) mineralen: kwarts, veldspaat en mica. Een enkele maal komt een zogenaamd mono-mineraal gesteente voor. Een voorbeeld hiervan is labradoriet, dat in de bouw als gevelbekleding wordt gebruikt. Er zijn nu meer dan 4000 verschillende mineralen bekend. In 1982 waren dat er nog bijna 3000. Elk jaar komen er weer nieuwe bij. Eén van de oorzaken is de ontwikkeling van nieuwe methoden en apparatuur, waardoor met name complexe, chemische verbindingen beter kunnen worden geanalyseerd. Voor het herkennen van mineralen kan het werk van P. Tambuyser (2003) worden gebruikt.

Grote en kleine monsters

Privé verzamelingen zijn veelal opgebouwd uit monsters van ongeveer 1 tot 15 cm. Een enkele keer komt men grotere, zogenaamde museumstukken tegen. Bij de kleinste monsters, de *micromounts*, kan men de kristallen vaak slechts onder de loep of microscoop onderscheiden. Het monster is ter bescherming in een plastic doosje gemonteerd. Het voordeel van een dergelijke collectie is onder meer dat deze weinig opslagruimte in beslag neemt.

Handstukken zijn over het algemeen 7 tot 15 cm groot. Voor exposities in musea zijn de grotere, *museumstukken*, interessant. In het Natuurhistorisch museum in Londen staat zelfs een toermalijn kristal van meer dan één meter.

Voor de classificatie wordt meestal het internationaal bekende systeem van dr. Strunz gebruikt. Dit systeem wordt regelmatig herzien. "Strunz" is gebaseerd op de chemische samenstelling van het mineraal. De mineralen zijn ingedeeld in tien groepen: van elementen tot silicaten (de grootste groep) en organische mineralen. Elke groep is weer ingedeeld in homogene subgroepen. Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen de variëteiten waarin een bepaald mineraal kan voorkomen. Zo omvat kwarts meer dan 20 variëteiten, waaronder amethyst, rookkwarts, chalcedoon en agaat.

Cacoxeniet (foto Bart Horvers)

De Bagchus collectie

Het museum beschikt over meer dan 4000 hand- en museumstukken van variabele kwaliteit. De deelcollectie uit de nalatenschap van de heer Bagchus omvatte bij ontvangst ongeveer 1500 handstukken, waarvan er na selectie bijna 1100 in het depot zijn opgenomen. De collectie micromounts van het museum omvat bijna 2150 monsters. Deze zijn alle afkomstig uit de Bagchus-verzameling.

De verkregen monsters waren over het algemeen goed gedocumenteerd met hun wetenschappelijke naam, vindplaats, datum van aanschaf of eigen vondst. Het viel op dat de meeste mineralen waren gekocht of gekregen. Wij vermoeden dat de uitstekend gedocumenteerde collectie micromounts in zijn geheel is aangeschaft.

De beoordeling of een monster "museumwaardig" was, geschiedde op basis van criteria als: kwaliteit, vindplaats, zeldzaamheid en volledigheid van de documentatie. Van de monsters die overbleven werd nog bekeken of ze nog interessant waren om weg te geven. De rest werd afgevoerd. Hierover werd regelmatig en in goede samenwerking overlegd met het museum. Bij het onderzoek van met name de handstukken ontmoetten we diverse problemen. Van sommige mineralen ontbrak de documentatie, van andere was wel de documentatie aanwezig, maar ontbrak het mineraal. Bovendien hadden sommige monsters een verouderde, lokale of zelfs verkeerde benaming.

Seleniet, handstuk 5 x 7 cm (foto Bart Horvers)

Hand- en museumstukken

De bijna 1100 handstukken die werden geaccepteerd bestaan uit ruim 400 verschillende mineralen. Van elk mineraal werd tenminste één exemplaar behouden. Soms meerdere. Er zijn bijvoorbeeld mineralen die in diverse kleuren voorkomen. Zo zijn de blauwe saffier en rode robijn in feite hetzelfde mineraal. Ook werden monsters van hetzelfde mineraal, maar met verschillende kristalvormen, behouden. De collectie omvat enkele minder bekende en zeldzame mineralen, onder andere van oude, vaak gesloten vindplaatsen. Een voorbeeld is een zeldzame chroom-granaat uit Tsumeb, een oude mijn in Noord-Namibië uit de tijd dat dit land nog een Duitse kolonie was. Ook de originele agaten uit Idar Oberstein zijn bijzonder. Verder zijn er diverse edelmetalen en -stenen, zoals een klein klompje goud, gedegen zilver en zelfs een platinahoudend handstuk uit de Oeral. De fluorescerende mineralen werden apart geregistreerd. Radioactieve mineralen met verbindingen met uranium en thorium, werden met een Geigerteller onderzocht. Indien nodig werden ze volgens de geldende Europese normen veilig opgeborgen in een loden kist.

Bariet met pyriet, Handstuk 5 x7 cm (foto Bart Horvers).

Micromounts

De bijna 2150 micromounts die in het depot werden opgenomen, bestaan uit ongeveer 1200 verschillende mineralen, 30% van alle nu bekende. Dat is heel hoog percentage voor een privé verzameling.

Bovendien waren alle monsters uitstekend gedocumenteerd.

Uit de nalatenschap werd van elk mineraal tenminste één exemplaar bewaard. Soms meerdere en wel om dezelfde redenen als bij de handstukken. Zo omvat de collectie bijvoorbeeld 10 verschillende variëteiten van granaat en 15 verschillend gekleurde monsters van het zinkhoudende mineraal smithsoniet.

Van micromounts kan men vaak goedkoper en gemakkelijker zeldzame en/of dure mineralen verkrijgen dan van handstukken. De collectie bevat dan ook goud, zilver, platina, een diamantje, saffier, robijn, smaragd, vele granaatjes en dergelijke. Verder zijn er veel onbekende, maar optisch mooie mineralen. Dit maakt deze verzameling extra interessant, ook voor buitenstaanders.

Vanadinit uit Marokko, micromount 0,5 x 1 cm (foto Bart Horvers)

Afsluiting

De controle van deze verzameling heeft veel tijd gekost. Twee en soms drie personen hebben vanaf het najaar 2012 tot medio 2017 bijna wekelijks één middag besteed aan het controleren, selecteren, schoonmaken, registreren en veilig opbergen. Helaas kon niet van alle monsters zowel de goede benaming als de vindplaats worden vastgesteld.

Indien u meer over de mineralenverzameling van het museum wilt weten, neem dan contact op met Nadine Müller, collectiebeheerder, of met één van de auteurs, conservatoren van de mineralen collectie en leden van de werkgroep Geologie en Landschap.

Literatuur: Tambuyser, P. 2003 Mineralen herkennen; pg. 3, 5, 221, 247.

De Groene specht in het Noorderbos

Serie: Het Noorderbos en de Vogels 2003-2017

Ad Kolen

Een serie artikelen naar aanleiding van 15 jaar 'vogelen' in het Noorderbos bij Tilburg. Veranderingen in het gebied en wijzigingen in landelijke vogelpopulaties zijn terug te zien in de verzamelde gegevens. Deze keer over de Groene specht (*Picus viridis*).

Voedsel- specialist

De Groene specht heeft ongeveer het formaat van een Gaai en is kleiner dan de Zwarte specht. Het lichaam is vrij fors, de staart kort en de snavel krachtig en lang. De bovenkant van het verenkleed is groengrijs met geel. De onderkant is vaal grijzig. De kruin is bedekt met rode veren die naar achter tot aan de hals doorlopen. Rond de ogen bevindt zich een zwart masker en daaronder een zwarte snorstreep. Alleen bij het mannetje is de kern van de snorstreep rood. Verder zijn er geen zichtbare verschillen tussen de geslachten. Jonge vogels hebben een gevlekt verenkleed. Vanaf juni maken jonge vogels korte omzwervingen. De vlucht van de Groene specht is diep golvend, waarbij de vleugels na een reeks slagen steeds tegen het lichaam worden gevouwen. Het grootste deel van het voedsel van de Groene specht bestaat uit mieren. Binnen deze beperkte voedselkeuze is deze specht niet eenkennig. Naast rode bosmieren in bosgebieden vindt de Groene specht ook prooien in meer open landschap, zoals de Zwarte wegmier, de Gele weidemier en de Glanzende houtmier (bron: nlmieren.nl).

Groene specht, Saxifraga-Peter Meininger

Lijmstok

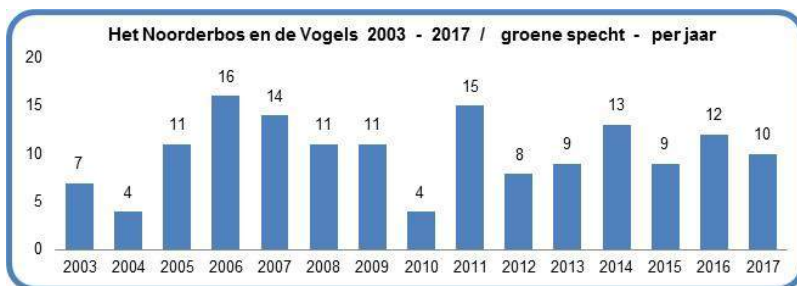
Met de krachtige en lange snavel kan de Groene specht trechtervormige gaten maken in een mierenhoop of in de bodem. Daarbij kan hij zijn tong tot 10 cm ver uitsteken en zo de mieren tot ver in de tunnels volgen. De zachte punt van de tong is bedekt met slijmachtig vocht uit de speekselklieren, waaraan de mieren blijven kleven. De tong van de Groene specht is dus een handige lijmstok. Door een ingenieuze constructie in de kop van de Groene specht is het mogelijk de tong zo ver uit te steken. Verankerd aan de bodem van de bek splitst de tong op in 2 extra lange 'tongbeenhoorns', die over de kop lopen. De spieren rond de flexibele tongbeenhoorns maken het uitschieten van de tong mogelijk.

Groene specht, (foto Saxifraga-Piet Munsterman)

Vaak zwijgzaam

De Groene specht is gedurende de hele 15-jarige telperiode aanwezig in het Noorderbos (zie figuur1). Met een ondergrens van 4 exemplaren en een bovengrens van 16 is de populatie min of meer stabiel. Zijn territorium is niet gebonden aan de grenzen van het gebied. Hij foerageert ook daarbuiten en heeft mogelijk daar een nest. Over de jaren is in maart, april en een deel van mei de vastgestelde presentie het hoogst. In die periode klinkt vaak de ver dragende uitbundige 'lach'. Van juli tot half augustus blijven de aantallen tamelijk hoog door de activiteiten van de uitgevlogen jonge Groene spechten. Daarna is gedurende alle teljaren de Groene specht vrij zwijgzaam tot aan het begin van het nieuwe broedseizoen. De Groene specht doet al vroeg in het jaar aan paarvorming en het afbakenen van zijn territorium. De waarnemingen nemen vanaf half februari toe!

Figuur1 - groene specht -aantallen per jaar

Herstel na afname

De Groene specht is vooral een vogel van kleinschalige agrarische landschappen met nogal wat oude bomen. Uitgestrekte bosgebieden zijn vaak alleen aan de randen bezet en rondom grote open vlaktes. In Brabant heeft de soort zich verplaatst van dichte bossen naar meer open en parkachtige landschappen. Vanaf 1975 halveerde de populatie door afname van rode bosmieren ten gevolge van vergrassingen en de toename van bramen in de bossen. Door bezetting van populierenbos, houtsingels en andere nieuwe aanplanten na 1990 nam het aantal Groene spechten weer toe. Aan het begin van deze reeks tellingen was de landelijke stand ruim 5000 broedparen en volgens de Vogelbalans 2017 is de stand stabiel. Verwonderlijk is hoe goed de Groene specht het in de gehele provincie Zeeland doet, toenemend vanaf de jaren tachtig in de vorige eeuw. Hier komen nauwelijks rode bosmieren voor, wel andere soorten. Zwarte wegmieren doen het zo goed, dat ze zelfs de weilanden in het Deltagebied koloniseren (bron: Sovon.nl).

Figuur 2 - groene specht - territoria per jaar

Stabiel

De Groene specht is een echte standvogel: hij is het hele jaar aanwezig binnen een beperkt gebied. In het Noorderbos is dit te zien aan de stabiele broedpopulatie en de aanwezigheid het jaar rond (zie figuur 2). Over de hele inventarisatieperiode gaat het om 1 of 2 broedparen. Het vaststellen van broedparen van deze soort is vrij lastig. Beide geslachten brengen het bekende 'gelach' voort en ze verplaatsen zich snel over honderden meters. Bij het vaststellen van meer dan één territorium is steeds uitgegaan van minimaal 2 gelijktijdige waarnemingen uit verschillende richtingen.

Reacties en vragen via de redactie of [✉adkolen@kpnmail.nl](mailto:adkolen@kpnmail.nl).

Kijk ook eens voor meer vogelervaringen en andere natuurbelevissen op mijn weblog vogelsenzo: [🌐http://vogelsenzo.blogspot.com](http://vogelsenzo.blogspot.com)

Natuurmuseum Brabant activiteiten 1^e kwartaal 2019 Spoorlaan 434, Tilburg

Datum	Activiteiten
Tot in mei 2019	Fototentoonstelling Comedy Wildlife Awards
Januari 2019	KNNV-wand
8 januari 2019	lezing De Das en zijn familie
12 februari 2019	lezing Aardwarmte in Brabant
12 maart 2019	lezing Kunstmanen en ruimtevaart

Comedy Wildlife Award

'Comedy wildlife award' komen naar Tilburg!

Herkenbaar! Dat denk je wanneer je naar de prijswinnende foto's van de internationale Comedy Wildlife Photography Awards kijkt. Twee (leeuwinnen-) vriendinnen die samen de slappe lach hebben, een IJsvogel die "hou toch ein-de-lijk eens je snavel" lijkt te denken, of een Eekhoorn die in een onmogelijke split toch net even dat Instaberichtje moet liken. Je moet er minstens om glimlachen. En dat is precies de kracht van de foto's: humor wordt ingezet om aandacht te vragen voor natuurbehoud. Nog mooier als je ze allemaal bij elkaar ziet. Dat kon maar op enkele plaatsen ter wereld, maar vanaf 21 december zijn de onweerstaanbare plaatjes te zien in de Potviszaal van het museum. Een mooie gelegenheid om te laten zien hoe leuk de natuur kan zijn. Het museum greep de kans om de tentoonstelling naar Nederland te halen dan ook direct aan.

Eekhoorn in ComedyAwards (foto Mary-McGowan)

“Conservation through competition”

Het initiatief is in het leven geroepen door Tom Sullam en Paul Joynson-Hicks. Deze fotografen, die (deels) in Tanzania wonen/werken, drukten vaak (onbedoeld!) precies op het goede moment af en zagen vervolgens de komische gezichtsuitdrukkingen van dieren op de foto's, of ze bleken grappige situaties vastgelegd te hebben. Het tweetal zag een kans om op een positieve en ludieke manier aandacht te vragen voor het behoud van natuur. Daarop besloten ze de humor te gebruiken in een wedstrijd die nu voor de vierde keer georganiseerd wordt. De foto's worden wereldwijd gedeeld op social media, ook die van de voorgaande jaren zijn nog populair. Ook uit deze jaren zijn er foto's te zien. Met de fotowedstrijd steunt Comedy Wildlife Awards de organisatie Born Free, die zich inzet voor dierenbescherming en –welzijn. Met de wedstrijd vragen ze aandacht voor wilde dieren en het behoud van hun leefomgeving. En met de verkoop van de foto's wordt geld ingezameld voor de Born Free Foundation.

KNNV-wand

De KNNV en Natuurmuseum Brabant zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden: door hun gezamenlijke geschiedenis, de liefde voor de natuur én door de KNNV-bijdragen aan tentoonstellingen.

In de zaal *jouw Brabant, mijn Brabant* opent daarom half januari 2019 een mini-expositie over het werk van wat de KNNV-er doet. De verschillende werkgroepen en de gevarieerde onderzoeken worden in het zonnetje gezet. Bijzonder is het 'ontdek' bureau: door allerlei attributen, een filmpje en diverse spelletjes krijgt de bezoeker een goed beeld wat de KNNV-er doet.

Lezingen

We zijn op de helft van het lezingenseizoen! Er staan er nog drie op de planning. Op 8 januari gaat het over de Das en zijn familie. Veldbiologe Annemarie van Diepenbeek laat ze in deze lezing de revue passeren en vertelt over de ecologie, herkenning, leefwijze en (beperkt) hun sporen. Op 12 februari is het onderwerp alternatieve duurzame energiebronnen; belangrijk nu de gaskraan vanuit Groningen dichtgaat.

Eveline Rosendaal en Ewout Pikaar van EBN (Energie Beheer Nederland) nemen de aanwezigen mee in de geologie van Brabant en mogelijke toepassingen van aardwarmte. En op 12 maart houdt Wim Holwerda een verhaal over de bizarre wereld van de hemelmechanica. Zit er iets voor u tussen?

De Das (foto Natuurmuseum Brabant)

Witte gij ut?

Rob Vereijken

Wespenbollen in de heggen

Ik heb in al die jaren dat Witte gij ut? in de Oude Ley staat, nog nooit zoveel reacties gekregen over één probleem. Zes personen hielpen Monique Beljaars bij het op naam brengen van de aparte bollen die in Luxemburg aan de struiken hingen. Alle binnengekomen reacties gaven ook dezelfde oplossing: het is de Mosgal, Rozengal, Slaapappel of Bedeguaar. Vier namen voor de vergroeiing die alleen op rozen voorkomt, en dan nog vooral op de Hondсроos en Egelantier.

Bol aan heg (foto Monique Beljaars)

Volgens Loes van Gorp kun je ook goed op de foto's zien dat het om rozentakken gaat: je ziet de stekels zitten. Bob Cremers uit Den Bosch komt ze regelmatig tegen en ook in België komt hij voor. Gie Luyts, van Natuurpunt – afdeling Turnhoutse Kempen, schrijft: 'k Dengk da 'k et weet (Turnhouts voor "Ik denk dat ik het weet") welke gal het is en dat hij veroorzaakt wordt door de Rozenmosgalwesp (*Diplolepis rosae*). In Vlaanderen en Wallonië komt deze gal ook voor. Paul van Wielink, altijd actief en ook in de Kaaistoep, meldt dat daar bij het hek naar de hut van Homberg ook Mosgallen zitten.

Deze gal wordt door galwespen veroorzaakt, maar wel door een heel andere soort dan die verantwoordelijk is voor de galappels op eikenbladeren. In tegenstelling tot de galappel, zitten in een Mosgal vele galwespjes. De wespelarven leven in kamertjes binnen in de gal. Zijn ze volgroeid, dan verpoppen ze en pas na de winter in mei komen ze uit en de 3 millimeter grote beestjes gaan op zoek naar nieuwe rozentakken. Paul schrijft ook dat er heel veel inquilinen in deze gal zitten. Dat zijn bij de Mosgal andere wespjes die inwonen in de gal die door de Rozenmosgalwesp is ontstaan. Paul heeft een van de door hem gevonden gallen van zo'n 5 centimeter grootte doorgesneden. Op de foto die hij daarvan gemaakt heeft, zie je diverse kamers met larven.

Kamertjes met larven Rozenmosgalwesp (foto Paul van Wielink)

Op dezelfde Egelantier zat nog een gal, maar dan van de Rozengalwesp (*Diplolepis egelanteriae*). Deze gallen zitten meestal aan de onderkant van het blad, In het Gallenboek van de KNNV uit 2009 kun je nog veel meer galvormen vinden, met veel tekeningen en beschrijvingen.

Ook dank voor de reacties van Kees Margry en Henk Cornelissen.

Doorsnede mosgal met larven Rozenmosgalwesp (foto Paul van Wielink)

Gal van de Rozengalwesp op Egelantier (foto Paul van Wielink)

**Paardenhaar
worm**

Er komt nu ook meer duidelijkheid over de superdunne worm die Ingrid Hazen op haar terras vond. Hoewel de precieze grootte niet bekend is, denken zowel Paul van Wielink als Kees Margry dat het een Paardenhaarworm is. Dat is een draadworm, een zeer dunne worm zonder lichaamssegmenten. Het beestje heeft bijna geen darmkanaal en neemt zijn voedsel op door de huid. Hij leeft als parasiet in insecten en kreeftachtigen en kan wel een meter lang worden. Paul heeft een dergelijk beest in de Brand uit een wesp zien kruipen. Hij vond het ongelooflijk dat zo'n lange worm zich in de wesp darm kan nestelen. De volwassen wormen leven voornamelijk in zoet water. De insecten worden besmet als ze water drinken en zo eitjes binnenkrijgen.

Vreemde worm (foto Ingrid Hazen)

Vreemde kruisjes op stammen

Een nieuwe vraag komt van Ron Felix, die samen met andere vrijwilligers natuuronderhoud uitvoert in de Kaaistoep. Op een mooie donderdag in november werd een dicht hoog opgeschoten wilgenstruweel afgezet. Het oog van enkele vrijwilligers viel op een merkwaardig patroon op enkele stammetjes.

Het waren kruisjes, óf in een aaneengesloten reeks óf in twee kleinere reeksen, en dan heel vaak in een V-vorm. De totale lengte was ongeveer acht centimeter. Zo op het oog lijkt het van mechanische oorsprong, maar ons en ook beheerder Jaap van Kemenade is niets bekend van werkzaamheden noch van materieel dat een dergelijk patroon zou kunnen veroorzaken. De patroontjes zaten ook steeds zo'n meter of 3 à 4 hoog op de stammetjes. Alleen de schors blijkt aangetast; onder de schors is nauwelijks iets van een beschadiging te zien, hooguit een klein donker vlekje hier en daar. Het zou ook kunnen zijn dat de aantasting op de jonge takken heeft plaats gevonden en dat het litteken groter is gegroeid en uitgerekt. Misschien is het toch van recentere datum? Er blijven nog veel vragen over: is het van natuurlijke of van mechanische oorsprong, en wie is hiervoor verantwoordelijk? Ron hoopt dat u het weet. Hij heeft van dit patroon alleen foto's met zijn mobiel kunnen maken, dus helaas zijn die niet van professionele kwaliteit. Help Ron bij het vinden van het antwoord, anders wordt hij bij zijn werk telkens door de kruisjes afgeleid en schiet het onderhoud niet op.

Vreemde kruisjes in wilgentak (foto Ron Felix)

Rijtje kruisjes (Ron Felix)

**Nieuwe
reacties en
vragen**

Weet u meer over de vreemde kruisjes op de wilgenstaken die Ron Felix ontdekte of heeft u zelf een vraag of deed u een onbekende waarneming? Stuur antwoorden en natuurlijk ook nieuwe vragen of onbekende waarnemingen in. Berichten naar Rob Vereijken:

☎ 013-5438841/06-83125218 of ✉ rob.vereyijken@planet.nl

Reacties tot 17 februari 2019 kunnen in de volgende aflevering verwerkt worden.

Wandelprogramma IVN-afdeling Tilburg

Uitnodiging

IVN afdeling Tilburg nodigt alle KNNV-leden uit om een keer mee te doen met één van haar activiteiten. Hieronder staat het wandelprogramma voor het 1e kwartaal van 2019. Dit zijn openbare wandelingen. Indien een wandeling wegens omstandigheden niet door kan gaan dan wordt dat tijdig aangegeven in de digitale nieuwsbrief van de IVN afdeling Tilburg. Hoe u zich kunt aanmelden voor de digitale nieuwsbrief vindt u op onze site www.ivntilburg.nl. Voor meer info [✉natuurgidsen@ivntilburg.nl](mailto:natuurgidsen@ivntilburg.nl)

Zondag 6 januari

Nieuwjaarswandeling Spoorpark

IVN Tilburg verhuist medio 2019 naar het Spoorpark. Tijdens de wandeling krijg je een indruk van de ontwikkeling en toekomst van dit terrein. Aantal deelnemers is beperkt tot 40. Inschrijven via: www.ivn.nl/afdeling/tilburg. Na afloop van de wandeling staat de erwtensoep en de chocolademelk voor u klaar.

Tijd

10.00 - 12.00 uur

Vertrekpunt

Nabij Sint Ceciliastraat 1, 5038 HA Tilburg (Van Gend en Loos)

Zondag 24 februari

Heidepark en Vredelust

Deze parkachtige landgoederen liggen aan de oude Bredaseweg en zijn aangelegd in Engelse landschapstijl.

Tijd

10.00 - 12.00 uur

Vertrekpunt

Parkeerplaats van de Rugby club aan de Pompstationweg.

Zondag 31 maart

De Brand

Bij de 'echte' natuurliefhebber is De Brand een begrip. Het gebied is zeer gevarieerd van opbouw. Het bestaat uit boscomplexen, moerasgebieden en verspreid liggende natte graslanden, ideaal voor vele vogelsoorten.

Tijd

10.00 - 12.00 uur

Vertrekpunt

Brasserie de Kat, Schoorstraat 37, 5071 RC Udenhout.

Zondag 31 maart

Volkstuin het Groene Bosch

Wat komt er allemaal kijken bij het inrichten van een moestuin? Welke groenten, fruit, bloemen? Hoe verdeel ik dat goed?

Tijd

14.00 - 16.00 uur

Vertrekpunt

Rielseweg 873, 5032 SB Tilburg.

Secretariaat KNNV-afd. Tilburg
Veldhovenring 27
5041 BA Tilburg

